

העלות הכלכלית: מחירה של פגיעה מינית

שיחה עם הפרופ' אורי ינאי

פרופסור אורי ינאי ערך מחקר יחיד מסוגו בישראל, שהוזמן על-ידי הוועדה הבין-משרדית לזכויות נפגעי עבירה, בראשות המשנה ליועמ"ש, עו"ד יהודית קרפ. המחקר בחן את ההוצאות הכספיות שנגרמו לנפגעי עבירה עקב הפגיעה הפלילית בהם. שוחחנו איתו על מחקרו, ועל המחיר הכלכלי שמשלם נפגע עבירה לאחר פגיעה מינית, העלויות הכרוכות בפגיעה זו וכן על המנגנונים ועל הפתרונות המוצעים בעולם המערבי לנפגעים אלה.

"הצרכים הכלכליים של קורבנות פגיעה מינית הם לעיתים קרובות רגישים, מקיפים ומתמשכים יותר משל נפגעי עבירה פלילית 'רגילה'" אומר ינאי. "גבר או אישה מותקפים – אם התקיפה לא הייתה חמורה במיוחד, סביר שכעבור זמן יחלימו. ההחלמה מפגיעה מינית, לעומת זאת, יכולה להיות מאוד מורכבת, בעיקר אם הפוגע הוא אדם מוכר או קרוב. במקום לדבר על צרכים, כדאי לדבר על ציפיות – לאיזה סיוע מצפה הנפגע או הנפגעת".

את הציפיות מחלק ינאי לארבעה מעגלים:

- **המעגל הראשון: הפגיעה בגוף והטיפול בו.** "במרכזו ניצב הטיפול המידי שהנפגעת זקוקה לו – יהא זה טיפול בגוף או טיפול בנפש. אם היה שימוש באלימות פיזית,

בדו"ח זה סקרנו השלכות שונות של פגיעה מינית, הנוגעות לקשת רחבה של תחומי חיים: בעיות בתחום הבריאות, בריאות הנפש, תהליכי היריון ולידה, נטייה למחלות שונות וסומטיזציה לצד פגיעה בשגרת החיים, ביכולת הלמידה וביכולת ההשתכרות בשוק התעסוקה. לכל אחת מהשלכות אלה קיים, באופן טבעי, תג מחיר: עלות כלכלית ממשית של הוצאות ואובדן הכנסות. הוצאות אלה נופלות כמובן תחילה על הנפגע או הנפגעת, ורק בחלקן נושאת המערכת הציבורית.

על-פי ההערכה שפורסמה במדד האלימות של המשרד לביטחון פנים (2014), היקף תופעת האלימות המינית בישראל נע סביב 84 אלף מקרים בשנה, כאשר רק שישה אחוזים מהמקרים מדווחים למשטרה¹. דו"ח הנזק הכלכלי שחישב המשרד לביטחון פנים קובע כי העלויות הממשלתיות, הציבוריות בגין עבירות מין בישראל נאמדות במעל למיליארד שקל בשנה. הנזק הממוצע שנגרם כתוצאה מעבירות מין עומד אפוא על כ-40 אלף שקל לנפגע – שני בגובהו רק למקרי רצח (על החישוב – בהמשך).

1 מדד זה מתבסס על מקרי אלימות המדווחים למשטרה. מדד האלימות הלאומי לא פורסם בשנים 2015 ו-2016. בשנתיים האחרונות מספר התלונות שדווחו למשטרה על, ולכן סביר שמספר זה מספק הערכת חסר.

יחמיצו ימי עבודה, ולעיתים קרובות גם יוציאו/תוצאנה כספים הנחוצים לסייע לחברתם שנפגעה, ובניסיון לעודד את רוחה. אם לנפגעת חובות ותשלומים, ספק אם לאחר הפגיעה הנפגעת תוכל לעמוד בהתחייבויות אלה, כולן או חלקן, וסביר שתפנה לקרובים/ות ולידידים/ות בבקשת עזרה. סביר שלפיכך גם הם יישאו בחלק מעלויות הפגיעה."

● **מעגל רביעי: שינוי בשגרה ואורח חיים.**

ינאי מציין שפגיעה יכולה לגרום לשינוי ההתנהגות וההרגלים האישיים במישורים רבים, הנושאים עמם עלויות כספיות. הוא מונה מספר דוגמאות בולטות הנושאות עלויות כספיות גדולות, אשר חשיבותן לנפגעת העברה מהותית:

1. שינוי הלבוש, המלחחה: המחקר קובע כי נשים שנפגעו מינית ימרו לשנות את המלחחה שלהן מתוך חשש שפריט לבוש מסוים הוביל או עודד את הפגיעה. יש שביקשו לשנות את סגנון הלבוש על מנת לחוש בטחון בלבוש אחר, בתקווה שלבוש זה יפחית סכנה של פגיעה חוזרת.

2. שינוי בדפוסי נידות: מי שנפגעו במקום או בחלל ציבורי, יעדיפו להמעיט 'להסתובב' בסביבה, יחדלו להשתמש בתחבורה ציבורית, בעיקר בשעות הערב ויעדיפו לקחת מוניות או לקנות רכב - מתוך תפיסה שכך ימנעו מ"הסתבכות" נוספת. ואכן, נפגעות רבות ישנו גם את סדר היום שלהן: הן לא ייצאו מהבית בשעות מסוימות, ואם יעשו זאת - יחפשו ליווי ותכופות יבקשו שיאספו אותן. השינוי הזה אופייני לכלל נפגעי העבירה אך בעיקר לנפגעות תקיפה מינית.

תקיפה חמורה במהלך הפגיעה, היא עשויה להזדקק גם לטיפול כירורגי, פלסטי ולעיתים גם דנטלי. צריך לזכור שפגיעה מינית יכולה להותיר סימנים בולטים על הגוף, בייחוד אם הפגיעה הייתה אלימה. הנזקים הם קשים ומחייבים התייחסות וטיפול מיידי. סביר שאם תגיע לחדר מיון, הנפגעת תזכה לטיפול רפואי ראשוני במסגרת ביטוח בריאות. עם זאת, טיפול דנטלי המדינה לא תעניק, והטיפול הנפשי שהיא תציע, אם אכן תציע, יהיה מוגבל מאוד."

● **המעגל השני: הפגיעה בחפצים, ציוד,**

ורצף הוצאות. "בקצה אחד של הרצף קיימת פגיעה ברכוש: ביגוד, טלפון נייד שאולי אבד או נהרס בעקבות הפגיעה; ארנק וציוד אישי שניטש, נחבל או אבד. בקצה השני של הרצף נמצא את עלויות הטיפול ושבירת השגרה: הנפגעת מואצת לבית החולים, פונה למרכזי הסיוע, למשטרה, לייעוץ משפטי. כל טיפול ופניה כרוכים באיבוד ימי עבודה ואיבוד השליטה האישית בזמן: היא לא יכולה לעשות מה שהיא רוצה, אלא מה שהיא צריכה לעשות. ההחלמה מחייבת השקעה בזמן. הנפגעת חייבת להיעדר מהעבודה כדי ללכת לטיפול בגוף ובנפש, להתייצב לחקירות, דיונים או פגישות לבקשת המשטרה או הפרקליטות והדבר מתבטא באובדן זמן וימי עבודה - וזאת מבלי להזכיר את האפשרות הסבירה של אובדן כושר העבודה ו/או פיריון העבודה עקב הפגיעה ובעקבותיה. התוצאה: אבדן הכנסה."

● **מעגל שלישי: סביבה מתפנה ותומכת:**

"אם לנפגעת יש חברים וחברות או בני ובנות משפחה שהיא משתפת בפגיעה שעברה, סביר שהם ילוו אותה להליכים הרפואיים והפליליים השונים. בכך גם הם

ועקב עבודה, כולל בדרך לעבודה ובחזרה ממנה. פגיעה זו תיחשב כ'פגיעה בעבודה' על הזכויות שבצידה. לחילופין, אם הנפגעת מצליחה להוכיח אובדן משמעותי של כושר העבודה, היא זכאית לקצבת נכות כללית. שתי מערכות אלה לא מחייבות הגשת תלונה במשטרה, אך הזכאות להן כרוכה בסדרת צעדים שעל הנפגעת לנקוט.

ינאי מציין כי בישראל אמנם קיימת תכנית מקיפה המעניקה טיפול וסיוע מתמשכים לנפגעות - אך היא מיועדת רק למי שנפגעו בפעולת איבה, ולא חלה על מי שנפגעו בפלילים. כלומר, סטנדרט הסיוע המקיף אכן קיים בישראל, אך הוא תלוי בזהות הפוגעת. בשנת 2001, לקראת חקיקת החוק לזכויות נפגעי עבירה, חברה קואליציית הארגונים לנפגעי עבירה לחברת הכנסת, דאז, יעל דיין, במטרה לכלול בחוק סיוע זהה או דומה גם עבור נפגעי ונפגעות פשיעה - אולם יוזמה זו נכשלה. טענת הקואליציה, לפיה ניתן לממן פיצוי לנפגעות פשיעה מכספי קנסות ומחילוט רכוש שמטיל בית המשפט על עבריינים נפלה על אוזן ערלה.

כיצד מתמודדות עם הנושא מדינות המערב? ברוב המדינות המתועשות, התפיסה היא כי למדינה יש אינטרס לעודד קורבנות של פגיעה בכלל, ובמיוחד קורבנות פגיעה מינית להגיש תלונה. "המחשבה היא שאם יתלוננו, וישתפו פעולה עם השלטונות, יימנע הפשע הבא", מסביר ינאי. "דיווח למשטרה יקטין את ההסתברות לעבירה חוזרת: הנפגעת תמסור פרטים רבים ככל האפשר אודות הפוגע והפגיעה, ובעזרתם המשטרה תוכל, לכאורה, למנוע את הפגיעה הבאה".

"אחת הדרכים לעודד את הנפגעות ואת הנפגעים לפנות לרשויות", ממשיך ינאי, "היא הענקה של פיצוי כספי או החזר הוצאות שנועד לסייע לקורבנות העבירה להתמודד עם העלות הכלכלית הישירה והעקיפה של הפגיעה.

3. שינוי בדפוסי תקשורת: מודעות לבחירה עם מי היא מדברת, על מה היא מדברת, איך היא מדברת והיכן - והכל מתוך כוונה לשלוט באירועים, ולהגביר ביטחון. המחיר לעיתים הוא אבדן הספונטניות, ולעיתים החן שאפיינו את הנפגעת בעבר.

4. שינוי אזור או מקום מגורים: לעיתים חשה הנפגעת שעדיף לעזוב את סביבת המגורים הקודמת, ואולי אף לעבור דירה בטענה שסביבה או דירה זו מזכירים לה אירועים שקרו והיא לא מרגישה 'בבית' באותו מקום.

"ארבעת המעגלים הללו נעים מגוף הנפגעת, לסביבתה החברתית והגיאוגרפית", מסביר ינאי. "כל אחד מהמעגלים מבטא צרכים ובצדד גם ציפיות: 'אם אפתור את הבעיה - אגן על עצמי בעתיד'. המעגלים האלו תקפים לנפגע או נפגעת יחיד/ה; אבל הנפגעת יכולה להיות גם אם - בהורות יחידנית או משותפת, בת זוג ועוד. לנפגעת העבירה מעגלים משפחתיים וחברתיים, דבר שיוצר השלכות רוחב משמעותיות ובחלקן בלתי צפויות ורבות.

ההתמודדות עם מחירי הפגיעה מעלה את שאלת ההשתתפות בעלויות: האם ישנו גורם המשתתף במימון ההוצאות? בישראל ניתן לרכוש ביטוח חיים, ביטוח תאונות אישיות ועוד - אך לא ניתן לרכוש ביטוח אישי מפני פגיעות פליליות. בישראל תפנה המדינה את נפגע העברה לתבוע, אזרחית, את מי שפגע בו.

שתי תוכניות ממלכתיות עשויות לסייע לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית. הראשונה היא מערכת הבריאות, שתגיש עזרה מקיפה ומיידית לנפגעת העברה בחדר המיון ובטיפול, אך ספק אם הסיוע יהא מקיף ויובטח לאורך זמן. המערכת השנייה היא זו של המוסד לביטוח לאומי, שתסייע אם הפגיעה הייתה תוך כדי

ובישראל?

בישראל, כאמור, לא קיימת מדיניות פיצוי שמטרתה לעודד נפגעים ונפגעות להתלונן. אין גורם מרכזי או מנגנון מוסדר שאליו יוכלו הנפגע או הנפגעת לפנות בבקשת פיצוי או סיוע, אומר ינאי; המענים המוגבלים – דוגמת הביטוח הלאומי – מתאימים רק למקרים שבקצה הרצף, ואינם רלוונטיים עבור מרבית הנפגעות והנפגעים הסופגים הוצאות משמעותיות.

הנפגעת יכולה לפתוח בתביעת נזיקין אזרחית, אבל לא רק שמספר קטן מאוד של תלונות שנפתחות יגיעו לכדי משפט – גם אם התקיים משפט, ההליך האזרחי לכשעצמו דורש משאבים כלכליים ונפשיים ולא תמיד מתאים לנפגעות.

"חשוב לזכור", מוסיף ינאי, "סעיף 77 לחוק העונשין מסמך את בית המשפט לפסוק לנפגעת העברה, כחלק מפסק הדין הפלילי, פיצויים במסגרת ההליך הפלילי. גובהם מגיע ל 258 אלף ש"ח – אבל בפועל, נעשה בסעיף זה שימוש מועט מאוד. המשמעות היא שבפועל, הגשת תלונה ושיתוף פעולה עם הרשויות לא תעניק לנפגע או נפגעת העבירה כל תמורה – לא בשירות ולא בכסף. היות ופניה לרשויות כרוכה במחירים נוספים, זולת העלות הכלכלית – מחירים נפשיים, חברתיים, מקצועיים ועוד – מה המוטיבציה לפנות לרשויות ולדווח על פגיעה, להגיש תלונה?"

בשורה התחתונה, מסכם ינאי, על ישראל לעמוד בסטנדרטים בינלאומיים מערביים בכל הנוגע ליחס ולטיפול בגברים ובנשים שנפגעו בפלילים. חובת המדינה להגן על כל אחד ואחת מאתנו. אם אישה או גבר נפגעו, משמע שהמדינה כשלה בהגנה עליהם והיא חייבת לפצותם או לפחות לכסות את ההוצאות שנגרמו להם עקב הפגיעה. כיום, הוא קובע בצער, "ישראל לא עומדת בדרישה האלמנטרית של הבטחת הביטחון האישי שלנו".

"אנגליה, למשל, מעניקה לנפגע עבירה ששיתף פעולה עם המשטרה פיצוי כספי, שגובהו מגיע לעשרות אלפי ל"ש בהתאם לסוג ולחומרת הפגיעה הגופנית. זאת, בנוסף לשירותי הבריאות והרווחה המוצעים לתושבי בריטניה כיום. בארה"ב, המדינה מעניקה לקרבן העבירה שהודיעה על פגיעה וסייעה לרשויות – כסוי על הוצאות רפואיות המתייחסות לבריאות הגוף, לבריאות הנפש, הפסד הכנסה, שינוי מקום מגורים, ניקוי זירת האירוע וכיוצא באלה, כאשר גובה הפיצוי משתנה בין מדינה למדינה. בקליפורניה, למשל, תקרת הסיוע עומדת כיום על כ-63 אלף דולר לנפגע. גם פגיעות בקטינים ובקטינות מזכות בפיצויים, אך אלו מועברים לנפגעת רק עם הגיעה לבגרות".

האם הפיצוי הכספי והחזר הוצאות מותנה בתפיסת הפוגע והרשתתו?

"כלל לא. בבריטניה ובארה"ב הסיוע ניתן בתמורה להגשת תלונה ולשיתוף הפעולה עם הרשויות. חשוב שהגשת התלונה תהא בסמוך למועד הפגיעה, זאת, כאמור, למנוע עבירה נוספת; אך התביעה לפיצוי והחזר הוצאות יכולה להתבצע גם לאחר פרק זמן, במהלכו מתבהרות ההוצאות, ונאספים אישורים וקבלות. לא קיימת כל התניה בכך שהגשת התלונה תביא לתפיסת מבצע העברה, מעצרו או הבאתו למשפט; עצם הגשת התלונה מזכה בפיצוי כאמור. ואכן, לפעמים לא נתפס העבריין. נפגעי ונפגעות פגיעה מינית זוכים על פי רוב לגמישות יחסית בפרק הזמן הניתן להגשת תלונה ותביעה לפיצוי, בשל הזמן הנדרש להתגברות על עכבות ומעצורים, בעיקר כאשר הפגיעה נעשתה בידי מוכר או קרוב. כשנפגעות מתלוננות ומוסרות מידע, הסיוע יינתן גם אם לא נתפס או הואשם המבצע".

על חישוב הנזקים הכלכליים

לפי הנתונים שפורסמו בדו"חות הנזק הכלכלי של המשרד לביטחון פנים, בעוד רמת הנזק הכלכלי מפשיעה בישראל נמצאת במגמת ירידה משנת 2010, הנזק הכלכלי מעבירות מין נמצא במגמת עלייה.

המשרד החל להתחקות אחר נזקי הפשיעה הכלכליים בשנת 2001, כאשר הנתונים פורסמו לראשונה ב-2004. "הגענו למסקנה שצריך לתרגם את הדברים לכסף", אומר דני קריבו, ראש אגף תכנון ותקצוב במשרד לביטחון הפנים. "הרקע הוא התפתחות תיאוריות בעולם על מחיר הפשיעה, שהביאו איתן התפתחות של מתודולוגיות שנועדו לכמת את הנזק הכלכלי לחברות וליחידים בפועל".

השלב הראשון הוא בירור היקף הפשיעה בפועל. "לא כל עבירה מדווחת למשטרה. גניבות רכב, למשל, מדווחות מאוד - לצורכי ביטוח. עבירות מין, לעומת זאת, מדווחות מעט מאוד יחסית. אם כן, האתגר הראשון הוא לתרגם את נתוני הדיווח למשטרה: אם תיק אחד מדווח, כמה תיקים לא מדווחים? אחרי שהגענו להערכה כזאת, צריך לתרגם אותה לכסף. במדינות כמו בריטניה ואוסטרליה נערכו לצורך כך סקרים ענקיים, ומהם נגזרו אומדנים. נעזרנו בסקרים אלה תוך שתקננו ביחס לרמת מחירים, שירותים וכולי והוספת פקטורים מתאימים".

מחקרים שונים בעולם כימתו את העלויות הכלכליות של השלכות פגיעה מינית והגיעו להוצאה ממשלתית המוערכת בין \$100,000 ל-\$150,000 לנפגע/ת לשנה. בישראל, הערכת הנזק הכלכלי הממוצע של עבירת מין עומדת על כ-40 אלף שקל. קריבו מסביר שהמתודולוגיה, אשר במסגרתה מקובצות כל עבירות המין תחת אותה קטגוריה, אינה מאפשרת הבחנה בין סוג וחומרת העבירה. המשמעות היא שהסכום משכלל את הנזק מהטרדה מינית מילולית ועד התעללות מינית מתמשכת בילדות - מה שגורר את הממוצע מטה, לרף הנמוך יחסית של הנזק הכלכלי. "יש עבירות מין קשות, בהן הנזק הכלכלי מתקרב או מגיע לרף הנזק מרצח - שנחשב לנזק הכלכלי הגדול ביותר", מסביר קריבו. "ועם זאת, ישנן גם עבירות אחרות, שהנזק קטן משמעותית. לכן, הממוצע שמוצג - 40 אלף שקל, אינו מייצג בהכרח את המקרה הבודד".